SOYUT KELİMELER DE SOMUT KELİMELER KADAR HATIRLANABİLİR Mİ?

Dr. AYŞE AYÇİÇEĞİ, SELGÜN YÜCEİL*
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

Somut ve soyut kelimelerle yapılan çalışmalar incelendiğinde hatırlama başarısında, somut kelimenin lehine veriler elde edildiği görülmüştür. Özellikle Paivio'nun somutluk ve soyutluk üzerine çalışmaları dikkat çekmiştir. Paivio somut kelimelerin soyut kelimelerden daha iyi hatırlanmasını çift kodlama teorisiyle açıklamaktadır. Çift kodlama teorisi sözel ve görsel olmak üzere iki farklı kodlama olduğu ve somut kelimelerde hem sözel hem görsel kodlaması mümkün olduğu için, somutun soyuttan daha iyi hatırlandığı üzerinde durmaktadır (Solso, 1995; Galotti, 1994). Çift kodlama teorisinde üzerinde durulan kodlardan biri görsel olarak zihinde canlandırma kodu iken diğeri sözel kottur. Paivio çalışmalarından elde ettiği verilerle çift kodlama hipotezini desteklemiştir. 1965 yılında yaptığı bir çalışmada ise en iyi somut - somut kelime çiftlerinin hatırlandığını sonra somut - soyut çiftlerin, daha sonra soyut - somut ve en az ise soyut-soyut çiftlerin hatırlandığı sonucu elde edilmiştir. Paivio bu sonucu somut isim çiftlerinin görsel olarak zihinde canlandırmasının soyuta göre daha kolay olduğu, ne kadar çok somut isim varsa içsel kodların o kadar iyi işlediği şeklendi açıklamaktadır. Paivio somut-soyut kelime çiftlerinin soyut-somut kelime çiftlerinden daha iyi hatırlanmasını sebebini ilk kelimenin somut olmasının zihinsel bir bağ kurmada daha etkili olduğuna bağlamıştır. Paivio kelimelerin hatırlanmasında görsel olarak zihinde canlandırmanın önemli bir etken olduğu üzerinde durmak-

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü öğrencisi

tadır. Buna karşılık, Bower (1970) hatırlamada zihinde canlandırmanın tek başma bir etkisi olmadığı zihinde canlandırmanın hatırlanacak itemler arasında ilişki kurarak daha çok sayıda bağların oluşturmasını sağladığı için etkili olduğu üzerinde durmaktadır. Bower bilginin taşınması sürecinin fotoğraf, videoteyip ve kayıt cıhazı gibi düşünülmemesi gerektiği ve bir imajı hatırlarken aynı zamanda imajın tekrar oluşturulabileceğini söylemektedir. (Solso, 1995). Bu noktadan hareketle somut kavramların hatırlanmasının somut kavramların zengin bir kavrama bağlama gücüne sahip olmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Bower (1970) görüşünü test etmek amacıyla yaptığı çalışmasında hatırlanması istenilen kelimeleri bir gruba kelimeleri yüksek sesle tekrar ettirerek, bir gruba kelime çiftlerini ilişkisiz olarak yani tek tek hayal ettirerek, bir grubada ilişkili olarak hayal ettirerek öğretmiştir. Elde edilen veriler kelimeler arasında ilişki kurmanın tek tek ilişki kurmaktan ve yüksek sesle tekrarlamaya göre daha etkili olduğunu göstermiştir. Yani elde edilen veriler kelimeler arasında ilişki kurmanın hatırlama üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu çalışmaların yanısıra hafıza kuvvetlendirme teknikleri incelendiğinde ilişkilendirme teknikleri incelendiğinde ilişkilendirmenin önemi üzerinde durulduğu dikkat çekicidir (Glass ve Holyoak, 1986). Yani elde edilen veriler kelimelerin zihinde ilişkilendirildiği hayallerin görsel olarak zihinde canlandırmadan daha etkili olduğunu göstermiştir. Son olarak 1994 yılında Paivio'nun yaptığı çalışmasında ilişkili kelime çiftlerinin kullanılmış ve bu durumda bile somut kelimelerin soyut kelimelerden daha iyi hatırlandığını bulmuştur. İlişkilendirme iyi bir yöntem olmasına rağmen Paivio çalışmasından elde edilen veriler (1994) soyut kelimelerin hatırlanmasmdaki olumsuz etkiyi ortadan kaldıramadığı görülmüştür. Yalnız Paivio'nun bu çalışmasında ilişkili kelime çiftleri verilerek ilişkilendirme etkisi üzerinde durulmuştur.

İlişkili kelime çiftleri verilerek bu kelimelerin ilişkilendirilmesini bekleme soyut kelimelerde daha güç olacağı ve soyut kelimelerin bu durumunda dezavantaj yaratacağı düşünülmüştür. Yani sunacağımız bu çalışmada somut ve soyut kelimeler arasında elde edilen farklar somutluk ve soyutluktan dolayı değil de ilişkilendirmenin tam olarak yapılamamasından kaynaklandığı dü-

şünülmüştür. Bu nedenle, çalışmaya başlamadan 16 kişiyle yapılan ön çalışma sonuçları da düşüncemizi desteklemiştir. Ön çalışmada bir grup deneğe ilişkili kelime çifti okunup, bir gruba ise bu kelime çiftleri cümle içinde ilişkilendirerek verildikten sonra hatırlamaları istenmiştir. Elde edilen veriler, cümleyle ilişkilendirmenin somut-somut, soyut-soyut ve somut ve soyut somut kelime çiftlerinin hatırlanmasında diğer gruba göre daha çok hatırlandığını göstermiştir. Yani ilişkili kelime çiftleri verip deneğin ilişkilendirmesini beklemek her denekte mümkün olmamakta ve çalışmada kontrol edilemeyen bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada ilişkilendirmenin yapılabüdiği durumda somut kelimelerinde soyut kelimeler kadar hatırlanabileceği ileri sürülmüştür. Eğer ilişkilendirmenin kelimenin hatırlanmasında önemli bir etkisi varsa o zaman cümlelerle ilişkilendirdiğimiz her kelime çiftinin birbirine yakın oranda hatırlanması beklenir. Paivio'nun çalışmasında somut kelimelerin soyut kelimelerden daha iyi hatırlanmasını, somut kelime çiftlerinin görsel olarak zihinde canlandırılabilmesi nedeniyle somut kelime çiftlerinde ilişkilendirme soyut kelime çiftlerine göre daha kolay olduğu şeklinde açıklamaktadır. Bu çalışmada ise çalışmada kullanılan bütün kelime çiftleri cümle içinde ilişkilendirilerek soyut kelimelerin bu dezavantajı önlenmeye çalışılmıştır. Kısacası, Bu çalışmanın amacı, kelime çiftlerinin ilişkilendirilmesinin soyutluğun hatırlamadaki dezavantajını kaldırıp kaldıramayacağını incelemektedir. Bu nedenle bu çalışmada, somut-somut, soyut-soyut, somut-soyut ve soyut-somut kelime çiftleriyle çalışılacak ve bu kelime çiftleri cümleyle ilişkilendirerek verilecek ve hatırlama oranları karşılaştırılacaktır. Eğer, bütün kelime çiftleri cümleyle ilişkilendirdiği halde hatırlama oranlarında anlamlı bir farklılaşma görülürse, Paivio'nun öne sürdüğü somutluk etkisinin ne kadar güçlü olduğu görülecektir. Aynı zamanda eğer Paivio haklıysa bu kelime çiftleri arasında en yüksek hatırlamanın somut-somut kelime çiftinde, sonra somut-soyut, daha sonra soyut-somut ve en düşük soyut-soyut kelime çiftinde olması gerekmektedir. Eğer bu çalışmada ileri sürdüğümüz gibi kelimeleri ilişkilendirmenin hatırlama üzerinde olumlu bir etkisi varsa ve her gruptaki kelime çiftleri arasında da cümleyle ilişkilendirme yapılıyorsa kelime gruplarının hatırlama skorları arasında an-

lamlı bir farklılaşma olmaması beklenir. Yani bu çalışmada, her gruptaki kelime ilişkilendirildiğinde somutluğun olumlu etkisinin kalkacağı ve soyut kelime çiftlerinin ve soyutla başlayan kelime çiftlerinde somutlar kadar iyi hatırlanabileceği ileri sürülmektedir.

METOD

a) Denekler : Bu çalışmaya 56 üniversite öğrencisi denek olarak katılmıştır. Denekler 14 er kişilik gruplara ayrılmıştır.

b) Materyal : Bu çalışmada kullanılacak soyut kelimelerin seçimi için bir ön çalışma yapılmış ve bu ön çalışmadan elde edilen yaygın soyut kelimeler çalışmaya alınırken yaygın somut kelimelerin seçiminde ise Er (1997) tarafından kelime frekans listesinden yararlanılmıştır. Ön çalışmada 205 kişiden A dan Z e kadar her harf için akıllarına gelen ilk soyut kelimeyi yazmaları istenmiştir. Daha sonra yazılan kelimelerin frekanslarına bakılarak en çok tekrar edilen soyut kelimeler çalışmada kullanılmak üzere seçilmiştir. Çalışmanın amacına uygun somut-somut; soyut-soyut; somut-soyut ve soyut-somut olmak üzere 4 farklı kelime listesi oluşturmuştur. Çalışmada kullanılan her kelime çifti arasında cümleler vasıtasıyla bir bağ kurulmuştur.

c) Uygulama : Deneklere önce bu kelime çiftleri verilmiş daha sonra kelime çiftlerinin ilişkilendirildiği cümleler okunarak kelime çiftindeki kelimeler arasında bağ kurulması sağlanmıştır. Daha sonra deneklerden hatırladıkları kelime çiftlerini yazmaları istenmiştir.

İSTATİKSEL YÖNTEM

Bu çalışmada deneğin hatırladıkları kelime çiftleri deneğe sunulduğu şekilde yazılmışsa doğru olarak kabul edilmiştir. Örneğin aşk-sevgi kelime çifti verilmişse ve denek sevgi-aşk şeklinde kelime çiftini hatırlamışsa puan verilmemiştir. Bu çalışmada ilişkilendirme yönteminin soyut kelimelerin hatırlanmamada ilişkilendirme yönteminin soyut kelimelerin hatırlanmasmdaki dezavantajı gidereceği ve bu yöntemle soyut kelimele-

rin de somutlar düzeyine çıkacağı düşünülmüştür. Bu nedenle, somut-somut, somut-soyut, soyut-somut ve soyut-soyut kelime çiftlerinden elde edilen hatırlama skorları arasında bir farklılaşma beklenilmemiştir. Bu hipotezi test etmek için dört farklı kelime grubunun doğru hatırlama skorları arasında tek yönlü varyans analizi yapılmış olup elde edilen veriler .001 düzeyinde anlamlı bulunmuştur ($F(3, 55) = 5, 85$, $P < .001$). Veriler incelendiğinde, en yüksek hatırlama skorunun somut-somut ($M = 5, 42$) kelime çiftlerinde olduğu daha sonra somut-soyut ($M = 4, 57$), bu grubu ise soyut-soyut ($M = 4, 07$) izlediği en düşük hatırlama skorunu ise soyut-somut ($M = 3$) olduğu görülmüştür.

Tablo 1 — Çalışmadan Elde Edilen Veriler

Gruplar	Ortalama	Standart Sapma	N
Soyut-soyut	4,07	1,54	14
Somut-somut	5,42	1,91	14
soyut-somut	3,0	1,17	14
somut-soyut	4,57	1,55	14
Toplam	4,26	1,76	56

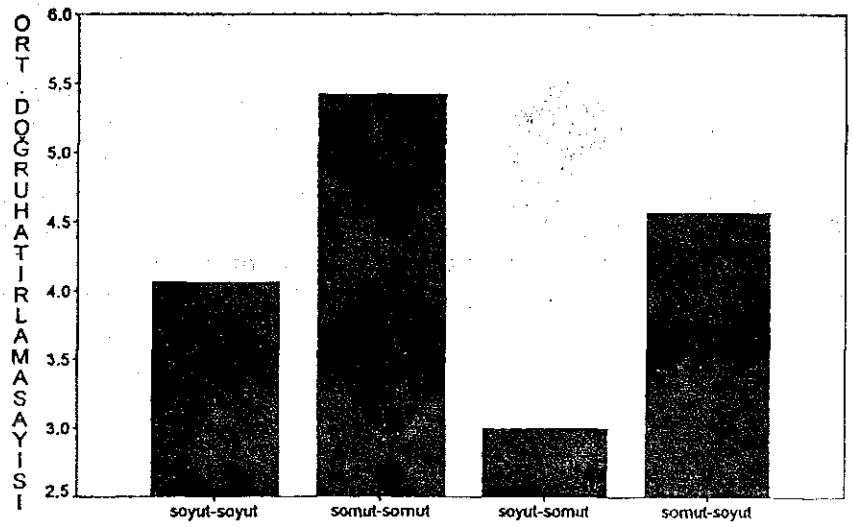

Şekil 1 — Çalışma sonuçları

TARTIŞMA

Bu çalışmada, ilişkilendirmenin soyut kelimelerin hatırlanma oranlarının üzerindeki etkisi incelenmiş ve ilişkilendirme sayesinde soyut kelimelerinde somut kelimeler kadar hatırlanması beklenmiştir. Aynı zamanda ilişkilendirme deneğin kendisine bırakılmayarak deneyci tarafından cümle içinde ilişkilendirilerek kontrol altına alınmıştır.

Elde edilen edilen veriler ilk bakışta Paivio'yu destekler gibi görünse de verilerin bir kısmının ise Paivio'u desteklemediği görülmüştür. Paivio somut-somut, somut-soyut, soyut-somut ve soyut-soyut şeklinde bir sıralama öngörmüştür. Paivio'a göre her şartta somutluğun soyutluğa göre daha etkili olmasını beklemiştir. Somut-soyut, soyut-somut kelime çiftlerinde bile somutla başlamanın soyutla başlamaya göre daha avantajlı olduğunu ileri sürmüştür. Oysa elde edilen veriler Paivo'nun beklediği türde bir sıralamayı desteklemediği fakat somutluğun etkisinin yine ön planda olduğunu göstermiştir. Elde edilen bu veriler dolaylı da olsa kelime çiftlerini ilişkilendirmenin soyutluğun dezavantajını bir ölçüde kaldırdığını göstermesi bakımından ilginçtir. Bu olumlu etkinin sebebinin de bu çalışmada Paivo ve arkadaşlarının çalışmalarından farklı olarak kullanılan cümleyle ilişkilendirmeden kaynaklandığı söylenebilir. Bu çalışmadan elde edilen veriler şartların daha iyi kontrol edildiği durumda sonuçların farklılaşabileceğini göstermesi açısından da ilginçtir. Aynı zamanda somut-soyut ve soyut-somut kelime çiftlerinin hatırlamasında ve somut-somut, soyut-soyut kelime çiftlerinin hatırlanmasında da somutluğun lehine anlamlı bir fark çıkmıştır. Ancak Paivio'nun soyut-soyut kelime çiftlerinin hatırlanmasının en düşük oranda olmasını beklerken soyut-somut çiftinde en düşük hatırlama oranının görünmesi dikkat çekmiş olup bu verinin Paivo ve Bower'in bakış açısıyla açıklanması mümkün görünmemektedir.

K A Y N A K Ç A

— Bower, H, G (1970) Imagery as a relational organizer in associative learning, *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior,* 9, 529-533.

— Er, N (1997) *Çalışma Belleğinin Yapısal ve İşlemsel Kapasitesinin Faktör Analitik ve Deneysel Çalışmalarla Belirlenmesi,* H. Ü Basılmamış Doktora Tezi.

— Galotti, K, M (1994) *Cognitive Psychology in and out of the Laboratory,* California : Brooks/Cole Publishing Company.

— Glass, L, A; Holyoak, J, K (1986) *Cognition,* second edition, New York : Random House.

— Paivio, A; Walsh, M, Bons, T (1994) Concreteness effects on memory : when and why?, *Journal of Experimenta Psychology : Learning, Memory and Cognition,* vol. 20, no. 5, 1196-1204.

— Solso, L, R (1995) *Cognitive Psychology,* Fourth edition, Boston : Allyn and Bacon.